

**А. М. НОУР,
канд. пед. наук**

**ANDRIY M. NOUR,
Ph.D. in Pedagogics**

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ МОЛОДИХ СІМЕЙ В УКРАЇНІ

Відповідно до ст. 1 Закону України “Про внесення змін до Закону України “Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні” від 23 березня 2000 р. № 1613-III, молода сім’я – це подружжя, в якому вік чоловіка та дружини не перевищує 30 років, або неповна сім’я, в якій мати (батько) віком до 30 років. За попередніми даними Держкомстату України, при обстеженні умов життя домогосподарств у 2002 р. визначено, що кількість молодих сімей в Україні становить близько 2 млн., у тому числі в сільській місцевості – понад 600 тис.

За сучасної економічної та соціально-політичної ситуації в Україні змінюються морально-психологічні установки молоді стосовно шлюбу, сім’ї і репродуктивних орієнтацій, мотиви материнства та батьківства відтісняються конкуруючими потребами самореалізації у житті та адаптації молоді сім’ї до нових соціально-економічних умов. Докорінні перетворення в сучасному українському суспільстві потребують постійного врахування змін умов життєдіяльності сімей і своєчасного формування державної сімейної політики.

Науковці, менеджери та практичні працівники у сфері державної сімейної політики аналізують соціально-демографічні аспекти життєдіяльності сімей, їх соціально-еко-

номічне становище, проблеми репродуктивного здоров’я та планування сім’ї, особливості впливу соціокультурного та інформаційного середовища на формування молоді особистості, можливості і ефективність реалізації виховного потенціалу української родини. Особливе місце в арсеналі засобів регулювання сімейних відносин та захисту сім’ї належить вдосконаленню сімейного законодавства України¹, і фахівці аналізують цю проблему під кутом зору забезпечення гендерної рівності у шлюбних відносинах. Взагалі проблема гендерного паритету у сфері сімейного життя в умовах розбудови сучасного українського суспільства набуває особливого значення. Тому дослідники вивчають медико-соціальні та гендерні аспекти планування сім’ї, соціально-психологічні засади гендерного паритету в сім’ї, особливості прояву гендерного паритету батьків у вихованні дитини в сім’ї, гендерні стереотипи і установки щодо домашнього насилля та інші важливі аспекти цієї проблеми².

Розгляд шлюбно-сімейних процесів здійснюється фахівцями у контексті як становлення нової соціальної структури українського суспільства, так і механізмів взаємодії і чинників та особливостей прояву і наслідків економічної і демографічної кризи. При цьому особливої уваги набувають розробка і уточнення

національної сімейної, молодіжної та всієї соціальної і демографічної політики щодо протидії демографічній кризі та поглибленню її проявів у шлюбно-сімейній сфері³. Несприятливі тенденції шлюбності завдають збитків шлюбно-сімейній структурі населення, насамперед з огляду на занадто низьку народжуваність в Україні. За обставин невлаштованості молоді не спрацьовують належним чином навіть сприятливі для добору шлюбної пари статеві-вікові пропорції. Україна належить до країн з високим рівнем розлучень. Характерною сучасною особливістю є зростання рівня позашлюбної народжуваності⁴. Найгостріші наслідки розлучень, позашлюбної народжуваності та відкладення шлюбів – це поширення безшлюбного материнства та безбатьківства і сирітства, а отже – і проблеми матеріального утримання та виховання дітей.

Економічна криза, що супроводжувала перехід до ринкової економіки в Україні, виявилася досить гострою і суттєво вплинула на добробут сімей. Вимушена неповна зайнятість, криза неплатежів, низькі стандарти оплати праці та недосконалість соціальної політики призвели до погіршення життя значного числа сімей. Особливо відчутно позначився негативний вплив цих факторів на економіці родин, що мають дітей. Гострою залишається проблема доступу до базових можливостей розвитку людського потенціалу: продуктивної зайнятості, освіти, базового медичного обслуговування, нормальних житлових умов.

Процес “проїдання” сімейного бюджету, який спостерігається протягом досить тривалого періоду, є однією з найбільш загрозливих ознак зниження рівня життя населення в цілому, хоча структура споживчих витрат домогосподарств істотно диференційована за соціальними групами населення з різними доходами. Найменш забезпечені родини прак-

тично всі кошти витрачають на харчування, задовольняючи свої потреби у продуктах харчування, в кращому випадку, на рівні фізіологічних норм⁵.

Поряд із вивченням соціально-демографічних аспектів життєдіяльності сімей, особливостей доходу та споживання сучасної української родини багато дослідників аналізують можливості та обмеження реалізації їх виховної функції, соціальної і психолого-педагогічні умови сучасного сімейного виховання, особливості соціалізації дітей залежно від типу сім'ї за структурою, рівнем матеріального становища, характером стосунків між дитиною та батьками⁶. Шляхи реалізації державної політики у сфері національно свідомого, патріотичного виховання підростаючого покоління, умови розвитку молодого покоління як чинник забезпечення національних інтересів країни розглядаються фахівцями, у першу чергу, через сприяння зміцненню виховного потенціалу сім'ї⁷.

Проте в державі в умовах складної соціальної ситуації зароджується і розвивається специфічна дитяча субкультура, яка характеризується негативізмом у ставленні до суспільного оточення, його правових і моральних вимог, про що свідчить статистика правопорушень та кризових станів: зростання числа конфліктів у сім'ях, збільшення числа втеч із дому, погіршення психічного та фізичного здоров'я дитини. До цього призводить несприятливе побутове оточення, важке матеріальне становище дисфункційних сімей і погіршення на цьому тлі внутрішньосімейних відносин. Деформація у стосунках між батьками і дітьми, несприятливі умови сімейного виховання збільшують число дітей та підлітків, які не вчаться і не працюють, кидають домівку, йдучи жити на вулицю. Це призводить до того, що поведінка дітей, які зали-

шають сім'ю, виходить за межі моральних і правових норм. Підлітки через сімейні проблеми стають "вулличними" та спілкуються з такими, як самі. Нездорова атмосфера в сім'ї руйнує (спотворює) уяву дитини про сім'ю як про первинний осередок суспільства.

За цих умов фахівці приділяють увагу удосконаленню та впровадженню інноваційних технологій соціальної роботи з окремими категоріями сімей, поглибленню напрямів роботи щодо роз'яснення причин виникнення конфліктів у сім'ях, навчанню елементарним технологіям нівелювання або уникнення конфліктів, основам сімейної психології тощо⁸.

Незважаючи на те, що в останні роки кількість наукових досліджень, присвячених вивченню становища різних категорій сімей збільшується, аналіз проблем становлення та розвитку молодих сімей проводиться епізодично, що негативно позначається на глибині та всебічності оцінки умов їх життєдіяльності. Перше комплексне, багатofакторне дослідження становища молодих сімей в Україні було проведене в 1994 р., результати якого висвітлили актуальні соціально-економічні, демографічні, психологічні та етнічні проблеми молодого подружжя того часу в умовах кардинальних змін економічних і соціальних відносин⁹. У подальших роботах становище молодих сімей в Україні розглядалося в аспектах їх доходів і витрат порівняно з іншими типами сімей, рівня споживання основних продовольчих продуктів, психологічного комфорту та дискомфорту, потреб молодих сімей у допомозі соціальних служб та соціальному захисті¹⁰.

Таким чином, молода сім'я як соціальний інститут, на який покладається, головним чином, вирішення демографічної проблеми та з яким пов'язуються подальші суспільні перетворення в країні, потребує уваж-

ного вивчення та глибокого аналізу основних проблем і потреб, розробки на цій основі відповідних програм становлення й розвитку молоді сім'ї.

Матеріали даної статті базуються на результатах соціологічного опитування молодих сімей, проведеного Державним інститутом проблем сім'ї та молоді у 2003 році¹¹. Мета та завдання дослідження спрямовувалися на вивчення проблеми готовності молоді до створення сім'ї в контексті поширення неофіційних шлюбів, аналіз економічного становища, житлових умов, стану і причин розлучень та розпаду сімей, оцінку репродуктивних орієнтацій та планування молоді сім'ї, її сучасних соціально-психологічних проблем. При цьому опитувалися як подружжя повних молодих сімей, так і неповні сім'ї, які з тих чи інших причин розпалися та в яких неповнолітня дитина (діти) виховуються одним із батьків, переважно матір'ю.

Результати досліджень свідчать, що у свідомості сучасної молоді цінність родини залишається пріоритетною. На шкалі загальнолюдських цінностей для переважної більшості молодих людей на першому місці стоїть "хороша сім'я" (88% респондентів). Серед інших цінностей найбільш важливими для молоді є: здоров'я (85%), діти (82%), матеріальне забезпечення (78%), кохання (72%). Названі цінності безпосередньо пов'язані з родиною, її життєдіяльністю, оскільки реалізувати зазначені потреби, що в них відображені, можна передусім у сім'ї.

Рівень підготовленості молоді до подружнього життя визначається усвідомленням важливості і відповідальності щодо цього кроку і необхідністю ґрунтовного обговорення питань майбутнього життя з партнером. Цілеспрямоване спілкування дає можливість краще усвідомити актуальні проблеми і труднощі в сімейному житті, виробити перші спільні плани, глибше пізнати і зро-

зуміти молодим людям одне одного. Результати опитування свідчать, що досить значна частина молодих людей (майже третина) взагалі не обговорювала питання майбутнього сімейного життя зі своїм подружжям. Рівень освіти респондентів також не впливає на усвідомлення ними важливості спілкування.

Чим ширше коло обговорюваних питань, чим частіше молоді люди вдаються до їх обговорення, тим більша ймовірність того, що вони побудують у майбутньому гармонійні відносини в родині (див. табл. 1).

Відповіді опитуваних свідчать, що навіть такі традиційно важливі проблеми, як наявність житла й матеріальна забезпеченість, обговорювалися не всіма молодими подружжями і не достатньо активно. Це при тому, що уже в статусі подружжя переважну більшість із них (59%) не задовольняє матеріальне становище і 52% не влаштовують житлові умови.

Серед респондентів, які згодом порвали стосунки із своїм партнером (неповні сім'ї), ще до створення сім'ї порівняно більше хвилювали ключові питання сімейного життя: матеріальні, сексуальні та репродуктивні. Питання, що стали предметом підвищеної уваги, передбачають

психоемоційну напруженість бесід, адже актуальною є передусім тематика деструктивного контексту – перерозподіл обов'язків та обмеження витрат: хто буде головою в сім'ї; хто буде розпоряджатися грошима; матеріальна забезпеченість майбутньої сім'ї; проблеми розподілу домашніх обов'язків та поєднання освіти і турбот про сім'ю; взаємовідносини з батьківськими сім'ями; сексуальні стосунки, а також вибір та застосування засобів та методів запобігання небажаній вагітності (див. табл. 2).

Результати опитування дають підстави говорити про недостатню готовність молоді до виконання домашніх обов'язків, що спричинює особливо численні сімейні конфлікти. На неузгодженість у розподілі та виконанні домашньої роботи як причину сварок вказали 25% чоловіків і 28% жінок. На запитання "Чи бувають у Вас сварки у сім'ї?" ствердно відповідають 72% подружжів, причому, за їх свідченням: "щонайменше 1 раз на тиждень" – 21%; "1 раз на місяць" – 23%; "кілька разів на місяць" – 28%. Ці дані можуть свідчити про загальну напруженість сімейної ситуації і її нестабільність.

Дослідження причин розірвання шлюбу серед неповних сімей дало такі результати: 39% опитаних вва-

Таблиця 1

Теми, що обговорювалися молодими людьми до одруження, %

Теми	Частота обговорення		
	Часто	Рідко	Не обговорювали
Де буде мешкати сім'я	68	25	7
Матеріальна забезпеченість сім'ї	63	28	9
Час народження дитини, кількість дітей	43	34	23
Проблеми поєднання освіти та турбот про сім'ю	26	34	40
Сексуальні стосунки	41	39	20
Взаємовідносини з батьківськими сім'ями	35	41	24
Вибір та застосування засобів та методів запобігання вагітності	21	35	44
Характер сімейного відпочинку, коло друзів	45	40	15
Додержання релігійних традицій у сім'ї	7	24	69
Додержання національних традицій у сім'ї	6	20	74
Проблеми розподілу домашніх обов'язків	32	44	24
Хто буде розпоряджатися грошима в сім'ї	21	37	42
Хто буде головою в сім'ї	18	29	53

Таблиця 2

Розподіл відповідей респондентів щодо того, які саме теми вони часто обговорювали зі своєю/своїм дружиною/чоловіком до створення сім'ї, %

(загальна сума відсотків перевищує 100%, оскільки кожен респондент мав можливість вказати кілька варіантів відповіді)

Теми	Жінка або чоловік з неповної сім'ї	Подружжя повних сімей
Де буде мешкати сім'я	68	68
Матеріальна забезпеченість сім'ї	70	63
Сексуальні стосунки	50	41
Взаємовідносини з батьківськими сім'ями	46	35
Характер сімейного відпочинку, коло друзів	36	45
Проблеми розподілу домашніх обов'язків	36	32
Хто буде розпоряджатися грошима в сім'ї	36	21
Час народження дитини, кількість дітей	35	43
Хто буде головою в сім'ї	34	18
Вибір і застосування засобів та методів запобігання вагітності	33	21
Проблеми поєднання освіти та турбот про сім'ю	30	26
Додержання релігійних традицій у сім'ї	7	7
Додержання національних традицій у сім'ї	7	6

жали, що основною причиною була відсутність грошей, другою за частотою згадування була зрада та ревності – 33%, та на третьому місті зловживання алкоголем одним із подружжя – 32%. Серед опитаних, які розірвали шлюб, 75% за час сімейного життя зазнавали різних видів насилля з боку другої половини, для 24% з них це було фізичне насилля. Тому не дивно, що 74% з цієї категорії опитаних були ініціаторами розлучення, а 59% респондентів ніколи не шкодували про те, що розлучилися.

Певним свідченням готовності молодих людей до самостійного сімейного життя є наявність у них належної матеріальної бази. Повністю матеріально забезпеченими визнали себе тільки 2% опитаних молодих сімей, 46% назвали своє матеріальне становище критичним. Середній рівень добробуту мають 52% молодих сімей. При цьому 69% молодих сімей отримують допомогу від батьків грошми і 73% – продуктами. Це дає підстави стверджувати, що переважна більшість молодих людей в матеріальному плані не готова утримувати власну сім'ю, і відповідальність за неї перекладає на плечі батьків.

Рівень матеріального благополуччя сім'ї значною мірою залежить від її фінансового ресурсу, але тільки 5% повних і 3% неповних сімей повністю задоволені рівнем свого доходу, а відповідно 70 і 81% опитаних сімей вважають свої доходи абсолютно недостатніми.

Що ж стосується розміру місячної зарплати, яка могла б вважатися оптимальною, то більша частина опитаних з повних сімей (майже третина сімей) бачать її в межах 1000–1999 грн. Ще 23% вважають, що зарплата має бути в межах 700–999 грн. Такий рівень заробітної плати є оптимальним і для більшої частини неповних сімей (а це приблизно 27% опитаних). Кожен п'ятий опитаний з повних сімей і 13% респондентів з неповних сімей вважають оптимальною зарплату вище 2000 грн. на місяць.

Об'єктивні оцінки недостатнього рівня споживання в молодих сім'ях, за даними обстеження умов життя домогосподарств, підтверджуються самооцінкою молодими сім'ями своїх фінансових можливостей. За даними опитування, усього 2% молодих сімей можуть дозволити собі придбати практично все необхідне.

Більше половини опитаних (53%) вважає, що в цілому їм вистачає коштів на життя, але придбання предметів тривалого вжитку, таких як меблі, холодильник, телевізор та інше, викликає труднощі. Третина молодих сімей (34%) повідомили, що грошей вистачає лише на харчування та придбання необхідних речей. А 11% сімей ледь зводять кінці з кінцями, ресурсів у їх сімейному бюджеті не вистачає навіть на необхідні продукти харчування.

Таким чином, кожна третя молода сім'я регулярно відмовляє собі в найнеобхіднішому (крім харчування), а кожна десята – вимушено недоспоживає харчові продукти внаслідок нестачі коштів.

Чинником, який свідчить про недостатню підготовленість значної частини молоді до сімейного життя, є відсутність у неї власного житла. Житлова залежність і ведення спільного з батьками господарства стримує процес дорослішання, набуття навичок самостійного життя, формування відповідальності за родину, вміння покладатися на власні сили у вирішенні складних проблем.

Серед неповних сімей забезпеченість окремою квартирою становить 23%. Щодо повних сімей, то цей показник є значно більшим і дорівнює 35%. Треба також зазначити, що частка молодих сімей серед усіх опитаних, які наймають квартиру, становить 14%, у неповних і повних сім'ях – відповідно 7 і 15%. У гуртожитку проживає 14% опитаних молодих сімей, причому серед неповних сімей – 19%, а серед повних – 13%.

Решта молодих сімей, а це 39% усіх опитаних, проживають у своїх батьків чи бабусь і дідусів або ж у інших родичів. Особливістю є те, що у таких умовах проживає більше половини (52%) неповних сімей та 37% повних сімей. І якщо серед повних молодих сімей планують придбати власний будинок 32%, то серед не-

повних – лише 11%. Слід зазначити, що 60% неповних молодих сімей навіть не планують придбання власного житла.

Зрозуміло, що за таких умов значна частина молодих сімей незадоволена своїм житлом. Так, серед повних сімей практично кожна друга вважає свої житлові умови незадовільними і лише 17% повністю вдоволені умовами проживання. Серед неповних молодих сімей повідомили, що житлові умови їх повністю влаштовують, тільки 11% опитаних.

Серед молодих сімей, як і по країні в цілому, з року в рік знижується кількість тих, хто отримав житло. Так, у 2002 р. житло за державний рахунок надали лише 895 молодим сім'ям, що на 36% менше, ніж у 2000 р. У порівнянні з 1995 р. цей показник скоротився у 2,2 раза.

Практично кожна друга молода сім'я незадоволена своїми житловими умовами і бажає змінити їх на краще. Переважна більшість опитаних вважають житлову проблему одною з основних. Майже 80% бачать найефективнішу допомогу молодим сім'ям у наданні пільг та кредитів для покращення житлових умов. Це свідчить про бажання і готовність значної частини молодих сімей до отримання довгострокового кредиту на будівництво власного житла.

У останні роки в Україні збільшується кількість громадянських шлюбів. Стан взаємин між партнерами яскраво характеризує мотиви того, чому чоловік або жінка вирішили не реєструвати свій шлюб. Для членів повних сімей, які проживають у незареєстрованому шлюбі, більш характерне те, що їх цілком влаштовує існуюче становище, представники цих сімей задоволені своїми взаєминами (*“не вважаю це за потрібне”*, *“нам і так непогано”*, *“реєстрація закоханим не потрібна”*) і не бачать доцільності в офіційній реєстрації шлюбу, яка, на

їхню думку, аж ніяк не вплине на їхні стосунки (“штамп у паспорті нічого не вирішує”). Отже, представники повних сімей не прагнуть реєструвати шлюб перш за все в ситуації, коли зовнішні примуси або сподівання стосовно реєстрації відсутні, а внутрішня ситуація (взаємини з партнером) цілком благополучна.

Інші мотиви небажання укласти шлюб пов'язані з усвідомленням відповідальності за майбутнє сім'ї. Чоловік і жінка не поспішають укласти шлюб, якщо мають місце перешкоди для благополучного сімейного життя – незадовільне матеріальне становище, незавершене навчання, а також коли вони прагнуть поближче пізнати одне одного. Така позиція свідчить про відповідальне ставлення до шлюбу, до майбутнього сімейного життя (див. табл. 3).

У чоловіків і жінок із неповних сімей домінують інші фактори. Головною причиною того, що не відбулася реєстрація шлюбу, ця категорія респондентів називає небажання партнера (головним чином – чоловіка) або батьків. Тобто мало місце

неблагополуччя стосунків з близькими людьми, що й стало на перешкоді не тільки офіційній реєстрації, але й, як показав час, – самого сімейного життя.

За обставин невлаштованості молоді, зменшення її чисельності на шлюбному ринку, послаблення установок на взяття шлюбу відбувається зменшення частки приросту молодих подружніх пар та зменшення дітності молодих сімей. У свідомості сучасної молоді відбувається радикальна переоцінка цінностей, формується чітке уявлення про важливість “проринкових” якостей для досягнення успіху в житті, змінюються ціннісні орієнтації у бік матеріального комфорту, успішної кар'єри, цікавого дозвілля.

Негативні зміни в процесах народжуваності в Україні, окрім матеріальних проблем та житлових умов, пов'язані у першу чергу з дітородними установками молодої сім'ї, можливостями їх реалізації в сучасних умовах, рівнем репродуктивного здоров'я молодих жінок. Крім цього, більшість сімей указали, що в них виникли проблеми, з якими вони зіткнулися після народження дитини.

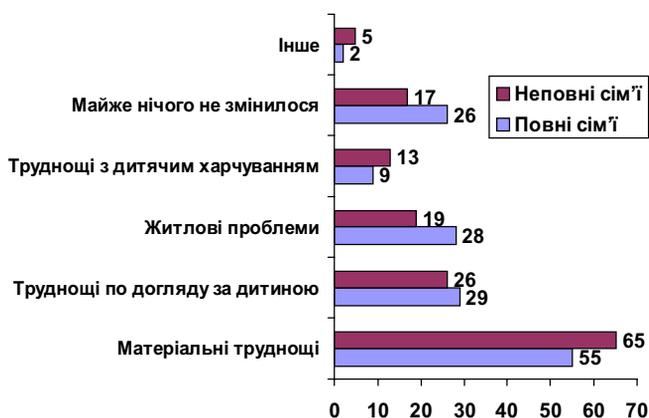
Таблиця 3

Розподіл відповідей респондентів щодо того, чому саме вони не зареєстрували шлюб зі своєю/своїм дружиною/чоловіком, %

(кожен респондент мав можливість вказати кілька варіантів відповіді, але не більше трьох)

	Жінка або чоловік з неповної сім'ї	Подружжя повних сімей
Чоловік/дружина не хотіла	24	4
Не вважаю це за потрібне	13	24
Матеріальне становище	8	18
Штамп у паспорті нічого не вирішує	8	11
Батьки не хочуть	8	2
Нам і так добре	5	9
Офіційно не розлучений	5	3
Треба поближче взнати одне одного	3	10
Відклали до отримання освіти	3	5
Реєстрація закоханим не потрібна	3	5
Немає власного житла	3	4
Час покаже, ще встигнемо, нема часу	3	3
Інше	37	14

ни. Лише чверть повних та 17% неповних сімей відповіли, що у зв'язку з народженням дитини у них майже нічого не змінилося і не виникло суттєвих проблем. Натомість більше половини сімей вказали на виникнення матеріальних труднощів, причому більш гострі вони в неповних сім'ях. Тому неповні (так звані материнські) сім'ї з дітьми, динаміка яких через збільшення розлучень протягом останніх років відзначається помітним зростанням, є досить уразливими щодо ризику бідності і потребують соціального захисту та дієвої підтримки з боку держави. При цьому основними потребами для неповних сімей є вирішення таких питань, як влаштування дитини до дитячого садка, збільшення розмірів допомоги на дитину, наявність хороших дитячих закладів для навчання та дозвілля дітей. Друге місце серед проблем, зумовлених народженням дитини, за визначенням респондентів, посідають труднощі, пов'язані з доглядом за дитиною, третє – загострення житлових проблем, що виявились більш характерними для повних сімей (рис. 1).

Рис. 1. Розподіл відповідей сімей на запитання про проблеми, що з'явилися у них після народження дитини, %

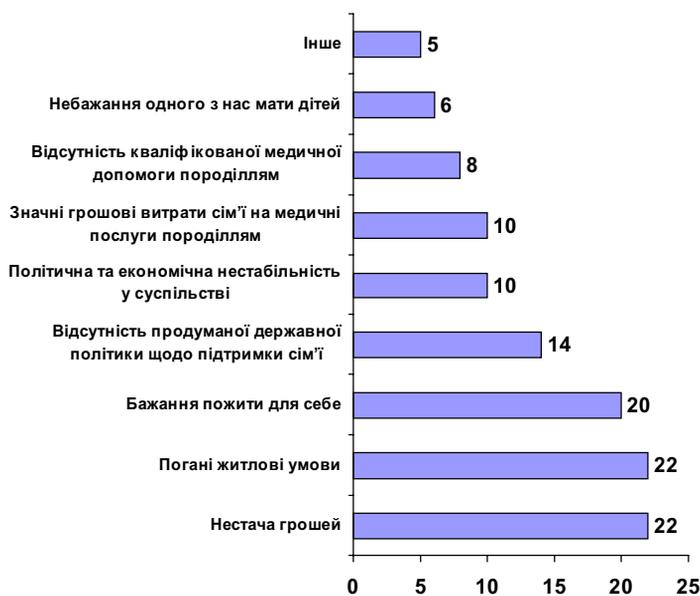
(респонденти могли обрати кілька варіантів відповіді)

Лише кожна четверта опитана молода сім'я (25%) зазначила, що вона не відкладає народження дитини. Основними причинами відкладання народження дітей є як нестійке економічне становище сім'ї (нестача грошей) та відсутність належних житлових умов, так і бажання просто "пожити для себе": саме ці чинники назвало кожне п'яте подружжя. Серед причин, через які сім'я ще не має дітей, важливе місце посідає також прагнення молодих людей спочатку отримати освіту та професійно-кваліфікаційну підготовку. Звертає на себе увагу, що зростає питома вага відносно нових причин для відкладання народження дітей. Від 10 до 14% молодих сімей зазначили, що політична та економічна нестабільність у суспільстві, відсутність продуманої державної політики щодо підтримки сім'ї та значні грошові витрати на медичні послуги породіллям негативно впливають на їхнє рішення стосовно народження дитини (рис. 2).

В ідеалі більшість (64%) опитаних подружніх пар хотіли б мати дводітну сім'ю, але реалізувала ці дітородні установки поки що тільки незначна частина респондентів (11,4%). Таким чином, чітко вираженим є значний розрив та протиріччя між бажаною та наявною кількістю дітей у сім'ї, що зумовлює часто вимушену одностійкість і певною мірою свідчить про відсутність у сучасний період належних умов для реалізації бажаних дітородних установок.

Значна частина запитань до респондентів спрямовувалася на вивчення перспек-

тив, очікувань, бажань до самореалізації молодих сімей. За даними опитування, одним з основних чинників, який може негативно вплинути на майбутнє молодих сімей, є загроза безробіття – після зростання цін ця загроза, згідно з відповідями респондентів, стоїть на другому місці. Причому названа проблема однаково актуальна як для неповних (57%), так і для повних сімей (54%) (рис. 3), як для жінок (56%), так і чоловіків (53%).

Рис. 2. Розподіл відповідей подружжя повних сімей на запитання про причини відкладання народження дітей, %

(респонденти могли обрати кілька варіантів відповіді)

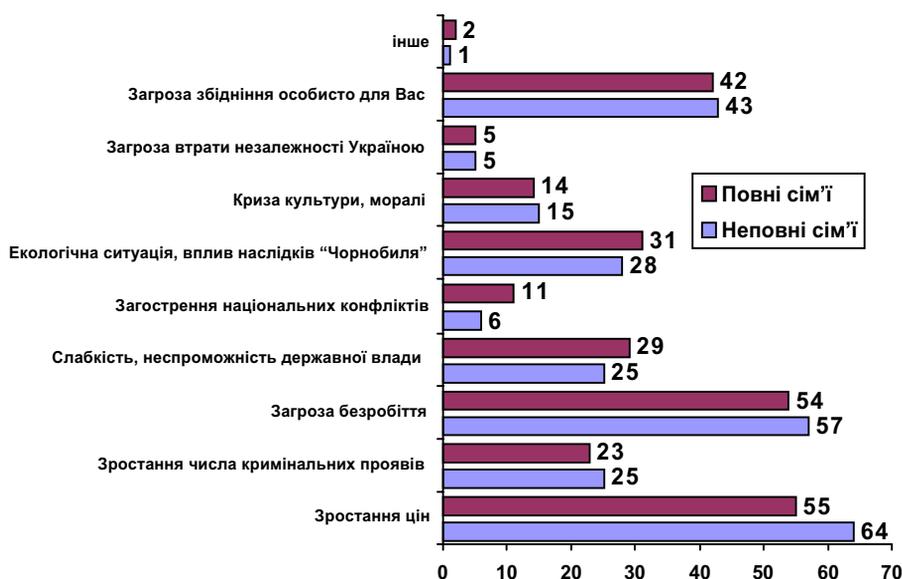
Респондентам було надано можливість оцінити свої “можливості” поповнити армію безробітних. Для більшості з них було важко відповісти на це запитання, тоді як 28% опитаних з неповних та з 22% повних сімей не виключають такої можливості (у тому числі в повних сім'ях майже однаково відповіли і жінки, і чоловіки – 23 та 22% відповідно). Дещо вищою була частка молоді,

яка впевнена у завтрашньому дні і відповіла “Ні, без роботи я не залишуся”. Навіть у неповних сім'ях вона сягала 31% (у повних – 37%), а найвище її значення притаманне чоловікам – членам молодого подружжя: 44% проти 30% у жінок.

На запитання анкети “Чи хотіли б Ви в офіційно встановленому порядку займатися підприємницькою діяльністю?” більшість респондентів відповіли позитивно. Так, питома вага молоді, яка хотіла б створити

власне підприємство, становила 28% у неповних сім'ях та 34% – у повних (у повних сім'ях серед чоловіків та жінок – 40 та 29% відповідно). Хотіли б зареєструвати себе як приватного підприємця 8% неповних молодих сімей та 10% повних. Бажаючих займатися бізнесом, не реєструючи його, серед повних сімей значно менше, ніж у неповних – 4% проти 7%.

Однаковою за значенням серед молодих сімей є питома вага тих членів молодих сімей, які вже займаються приватним підприємництвом як фізичні особи, – по 5% у неповних та повних сім'ях, причому в повних сім'ях молоді чоловіки-підприємці зустрічаються набагато частіше – 7%, тоді як серед жінок – тільки 3%. Майже п'ята частина дорослих у неповних сім'ях та 13% – у повних не хочуть ні за яких обставин займатися підприємницькою

Рис. 3. Розподіл внутрішніх проблем, які можуть вплинути на майбутнє молодих сімей, %

діяльністю (такої позиції дотримуються 16% жінок і тільки 9% чоловіків). Майже третині респондентів (33 та 32% в неповних та повних молодих сім'ях відповідно) важко було відповісти на це запитання.

Таким чином, реалії сьогодення значно ускладнюють функціонування молоді сім'ї як соціального інституту. У молоді змінюються світоглядні настанови стосовно сім'ї та сімейного життя, послаблюються установки на взяття шлюбу. Спостерігається підвищений рівень розлучень, що свідчить про нестабільність і вразливість сім'ї. Зменшується кількість зареєстрованих шлюбів, спостерігається поширення консенсуальних шлюбів або відкладення шлюбів до "кращих часів". У складних соціально-економічних умовах молоді люди почали відкладати народження дітей. Спостерігається значний розрив та протиріччя між бажаною та наявною кількістю дітей у сім'ї, що зумовлює часто вимушену одностатевість і певною мірою свідчить про

відсутність у сучасний період належних умов для реалізації бажаних дитородних установок. За такими показниками рівня життя, як майнова забезпеченість і житлові умови, українські молоді сім'ї значно відстають від сімей розвинутих країн. Залишаються актуальними для країни проблеми зайнятості молоді та її професійного росту, захисту її від безробіття, розвитку трудової активності, зокрема підприємницької діяльності. Окрім матеріальних проблем сімейне неблагополуччя зумовлюється загальним моральним кліматом у суспільстві, негативними особистісними якостями, низьким рівнем культурної та психолого-педагогічної підготовки молоді до сімейного життя.

Світовий досвід переконливо доводить, що зовнішні та внутрішні проблеми сім'ї більш ефективно вирішуються за допомогою спеціально організованої системи державної сімейної політики. Її суспільна значимість обумовлена специфічними проблемами сім'ї, необхідністю взає-

мної адаптації держави і сім'ї, підвищення її ролі в суспільному розвитку, оптимізації діяльності інших соціальних інститутів у інтересах сім'ї.

Перспективи подальших досліджень можуть бути пов'язані із розробкою си-

стеми статистичних показників та постійного моніторингу становища молодих сімей в Україні з метою оперативного планування комплексних заходів, спрямованих на вирішення нагальних проблем молоді сім'ї.

- 1 Ромовська З. В. Сімейне законодавство України: Гендерна експертиза. – К.: Логос, 2001. – 40 с.
  - 2 Формування гендерного паритету в контексті сучасних соціально-економічних перетворень: Матеріали міжнародної наук-практ. конф. Київ, 5–7 грудня 2002 р. – К., 2002.
  - 3 Демографічна криза в Україні. Проблеми дослідження, витоки, складові, напрями протидії / НАН України. Інститут економіки; за ред. В. Тешенко. – К., 2001. – 560 с.
  - 4 Ноур А. М. Українська сім'я у сучасному соціумі: реалії і тенденції // Український соціум : соціологічні дослідження та моніторинг соціальної політики (соціологія, політика, педагогіка, економіка). – №1 2002. – С. 104–110.
  - 5 Економічне становище сімей // Про становище сімей в Україні: Державна доповідь за підсумками 2000 року. – К.: ВД "Шкільний світ", 2001. – С. 59–98.
  - 6 Виховний потенціал сім'ї в сучасних умовах: тематична Державна доповідь про становище сімей в Україні за підсумками 2001 року. – К.: Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2002. – 144 с.
  - 7 Виховання національно свідомого, патріотично зорієнтованого молодого покоління, створення умов для його розвитку як чинник забезпечення національних інтересів України: Аналітично-інформаційні матеріали. – К.: Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2003. – 191 с.
  - 8 Сім'я як об'єкт соціально-педагогічної діяльності // Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи (модульний курс дистанційного навчання). К.: Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2002. – С. 33–42.
  - 9 Молода сім'я України 90-х. / Ю. М. Якубова, Л. С. Волинець, Н. В. Лавриненко та ін. К.: Український науково-дослідний ін-т проблем молоді, вид. А.Л.Д., 1996. – 104 с.
  - 10 Молоді сім'ї // Про станови-
- ще сімей в Україні: Доповідь за підсумками 1999 року. – К.: Український ін-т соціальних досліджень, 2000. – С. 74–83.
- 11 Опитування молодих сімей "Молода сім'я в сучасній Україні" проведено з 14 травня по 7 червня 2003 р. у 7 територіально-адміністративних одиницях України: Донецькій, Черкаській, Волинській, Одеській, Київській областях, АР Крим та м. Києві (наукове керівництво – О. Яременко, О. Балакірева). Загальна кількість опитаних становить 997 повних сімей (1994 респонденти) і 202 неповні сім'ї (202 респонденти). При опитуванні повних сімей стандартні відхилення при достовірності 95 відсотків і співвідношенні змінних від 0,1 : 0,9 до 0,5 : 0,5 становлять 1,34 – 2,24 відсотка. При опитуванні неповних сімей стандартні відхилення при достовірності 95 відсотків і співвідношенні змінних від 0,1 : 0,9 до 0,5 : 0,5 становлять 4,24 – 7,07 відсотка.

Подано до редакції 04.11.2003

Abstract: The Initiation and Development of Youth Families in Ukraine

The data obtained from a recent comprehensive study highlighted some acute problems of the youth families in Ukraine. The article provides an overview of youth attitudes and readiness to family life in the context of the expansion of common law marriages in Ukraine. The article analyses the situation with and causes of youth divorces, the shift in young people's readiness to have children and the possibilities to have children in the contemporary Ukraine. There are analysed the economic situation, living standards, incomes and consumption patterns of the Ukrainian youth.